

Un recorregut historiogràfic que encara amaga sorpreses

El coneixement de la ciutat romana de Girona, i especialment del seu moment fundacional, és fruit d'un llarg recorregut. Des de les explicacions mitològiques dels primers temps fins a les interpretacions científiques actuals, ha passat més d'un segle. És un trajecte que no té fi i que encara amaga moltes sorpreses.

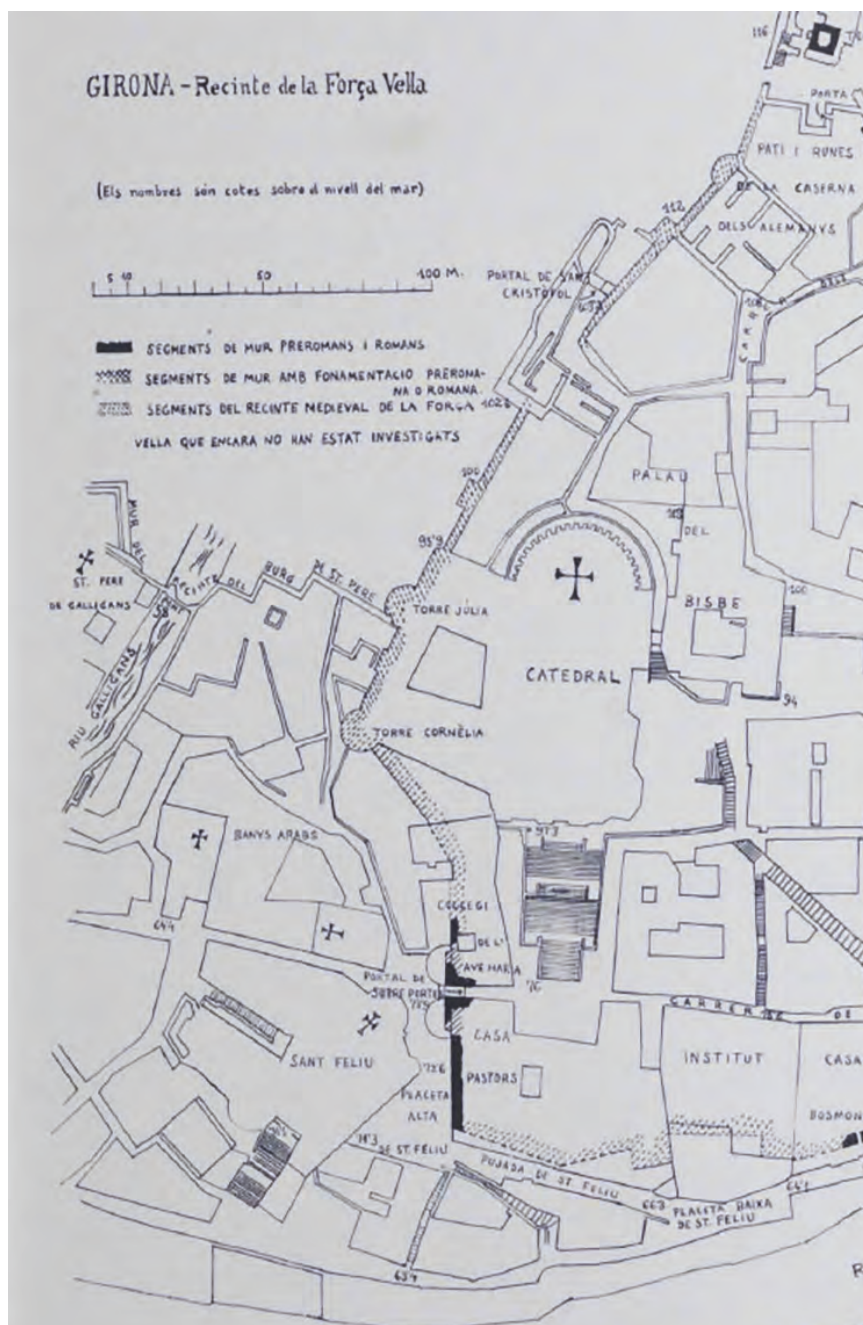
Text > JOSEP MARIA NOLLA i JOSEP BURCH (Universitat de Girona)

En un moment indeterminat que no podem fixar en el temps de cap de les maneres, però versemblantment més aviat que tard, el que se sabia sobre els orígens de la ciutat era res. Som de l'opinió que durant molts segles, moltíssims, va ser una qüestió que va interessar ben poc. Hi havia altres realitats que preocupaven més els habitants de les successives Girones. I no cal fer escarafalls; com a la nostra ciutat, passava a moltes altres.

El coneixement sobre la fundació de Girona és fruit d'un llarg recorregut historiogràfic: des de les primeres dades provinents de les observacions de restes visibles a cop d'ull, fins a les obtingudes d'amplis estudis i excavacions arqueològiques. Una història contínua que enllaça el passat amb el futur.

La recuperació renaixentista de la cultura clàssica —a partir, a casa nostra, del segle xv— va permetre llegir escrits d'autors grecs i llatins que, entre moltíssimes altres coses, parlaven puntualment d'aquest territori, de les ciutats que hi havia i també de Girona —això sí, de manera tan puntual que gairebé l'hauríem de considerar anec-

>> Plànol elaborat per Serra i Ràfols, amb indicació dels trams romans de muralla del sector nord de la ciutat. Publicat a l'anuari 1927-1931 de l'Institut d'Estudis Catalans.

>> Excavacions a Torre Gironella (1987). (Foto: JOSEP MARIA NOLLA)

dòtica. En altres ocasions, la descoberta d'antiguitats, inscripcions, monedes o vestigis d'antics monuments es podia fer servir amb més o menys encert per plantejar-se els orígens d'una ciutat que tothom maldava per fer com més antiga millor i per relacionar-la, amb més o menys encert, amb algun antic heroi o semideu. Des d'aquest punt de vista, Girona era un desert absolut. Convenia, doncs (tal com es va fer), cercar noves pistes, nous camins, un dels quals era la toponímia. Només calia conèixer amb profunditat les velles històries universals, la mitologia grecoromana, per trobar un filó d'or pur en el topònim *Gerunda*.

Gerió, fill de Crisàor

La nostra ciutat hauria estat fundada en temps reculadíssims, en què éssers fantàstics habitaven el món mediterrani, per Gerió, fill de Crisàor i rei d'Hispania, que ben sovint però no sempre, atès el laberint que configuren mites i llegendes, es posa en relació amb el desè dels dotze treballs del fill d'Alcmena. Era un ésser monstruós, amb tres cossos i només dues cames, que tenia un ramat de bous esplendorós. Euristeu, el cosí murri d'Hèracles, va manar-li que els hi prengué i s'endugués el ramat a Micenes, tot fressant un camí que des d'aleshores va portar el seu nom. Una semblança en els noms va avalar aquesta rondalla, que s'anà repetint constantment, tot i que,

ben segur, més d'un erudit considerava absolutament falsa.

Les coses van canviar ben entrat el segle XIX amb la incorporació per primera vegada dels vestigis arqueològics. Durant la vuitena dècada, Joaquim Botet i Sisó, pare de l'arqueologia gironina i catalana, entre moltes altres coses, i l'erudit Celestí Pujol mostraren a Francesc Martorell i Peña, un dilettant interessat, entre altres coses, per l'arquitectura megalítica de la Mediterrània occidental, els vestigis impressionants d'un tram de muralla, a l'interior del pati de l'edifici de les Àligues (avui Rectorat de la Universitat de Girona), amb un parament de tipus ciclopi, fet a base de grans blocs poligonals de calcària nummulítica. Ben interessat per aquelles restes, Martorell les publicà (*Apuntes arqueològics*, Barcelona, 1879) tot assenyalant un paral·lelisme notable amb el sòcol inferior de les muralles de Tarragona, que calia suposar de cronologia molt remota. A partir d'aquell moment es va obrir un camí nou, l'arqueologia, per esbrinar els punts més reculats de la nos-

tra història, i que havia d'omplir els buits, immensos, de coneixement.

Aquell tram i els altres que es varen anar assenyalant van constituir la base d'altres argumentacions; ara, però, dins d'un marc nou, que eminents historiadors i arqueòlegs havien anat bastint amb intel·ligència i treball continuat. Josep Puig i Cadafalch i, sobretot, Pere Bosch Gimpera, en publicacions importants i de considerable transcendència, donaven la seva opinió i posaven de manifest les similituds amb les defenses urbanes de la part alta de Tarragona. Nogensmenys, el material que s'hi havia utilitzat era escàs i, estratigràficament, d'una pobresa absoluta. S'havia de prendre una altra actitud; calia cercar materials i dades nous.

Les muralles de la Força

És en aquest context que cal situar, per a la nostra petita història, la figura eminent de Josep de Calassanç Serra i Ràfols (1901-1971), deixeble i col·laborador de Pere Bosch especialitzat en arqueologia protohistòrica (món ibèric) i clàssica. Dins del projecte endegat per l'Institut d'Estudis Catalans Forma

Només calia conèixer amb profunditat les velles històries universals, la mitologia grecoromana, per trobar un filó d'or pur en el topònim *Gerunda*

>> Excavacions a la caserna dels Alemanys (1988). (Foto: JOSEP MARIA NOLLA)

L'any 1970, Miquel Oliva, delegat de Belles Arts a Girona, va aconseguir ser present al llarg dels grans treballs de modernització de l'Audiència Provincial, que se situava a la Casa Pastors

Conventus Tarraconensis, que tenia l'encàrrec de preparar i publicar, semblà oportú a Bosch dedicar temps i esforços a estudiar i documentar en detall les muralles de la Força gironina que, de segur, proporcionarien altres dades sobre aquell afer. Serra i Ràfols, que tenia relacions personals amb la ciutat, va disposar de l'ajuda inestimable de l'arquitecte Rafael Masó, membre, aleshores, de la Comissió Provincial de Monuments, que, gràcies a estudis molt recents, sabem que va tenir un interès profund per l'arqueologia i unes opinions ajustades i prou ben fonamentades. Masó li va obrir moltes portes i, per acabar-ho d'adobar, li va presentar un jove topògraf del seu despatx, Lluís Riuró i Llapart (1910-2008), que Serra reconvertí en arqueòleg i que va participar en aquelles campanyes de recollida de dades amb l'afegit d'algun sondeig puntual de suport. Aquell material, excel·lent, va ser la base d'una publicació sòlida que, poc després d'acabar la Guerra Civil, va ser adaptada al castellà amb molt pocs canvis, però amb nova documentació gràfica. Allò va fixar la nova *communis opinio* sobre la qüestió que ens interessava: Gerunda havia estat un *oppidum* ibèric que ocupava una situació clàssica d'aquella mena d'establiments (?) que s'hauria romanitzat després de la conquesta sense canvis de superfície; ciutat ibèrica i romana haurien tingut el mateix perímetre i la mateixa superfície.

Tanmateix, la recerca no es va aturar. Altres erudits de vàlua s'interessaven sobre aquelles muralles (recordem-ho, només tenien a les mans tres elements per jugar: les fortificacions urbanes, el nom de l'establiment d'origen clarament preromà i el lloc físic de l'establiment) plantejant dubtes i possibilitats noves que no acabaven de fer forat.

La Casa Pastors, una mina

L'any 1970, Miquel Oliva, delegat de Belles Arts a Girona, entre moltes altres coses, va aconseguir ser present al llarg dels grans treballs de modernització de l'Audiència Provincial, que se situava a la Casa Pastors, un antic casal que ocupava un espai considerable a l'angle nord-oest de la ciutat antiga, just al costat mateix de Sobreportes, el portal septentrional que conservava (i conserva) gairebé intactes les característiques de l'obra romana. Va ser un èxit de gestió que

té, en aquesta història, un paper de privilegi. I no ens equivoquéssim pas: no va ser una excavació preventiva, sinó una presència continuada que anava documentant amb cura i rigor (Mercè Ferré) el que s'anava posant al descobert abans de destruir-ho o amagar-ho. Molt de tant en tant s'efectuaven excavacions estratigràfiques; la més llarga i important de totes va ser dins de la cuina de l'antic estatge, un lloc no gaire gran (14,4 metres quadrats), apartat, on es podia excavar sense problemes i sense afectar les grans obres de l'immoble.

Acabats aquells treballs el 1973, s'havia aconseguit —sense que ningú en fos conscient— fer una excavació estratigràfica a l'interior de la torre sud-occidental del portal nord de la ciutat. Convé recordar que sota el sòl de toves de la cuina es va trobar, intacte, el paviment d'*opus signinum* del recinte romà, que segellava els farciments de l'interior.

L'estudi d'aquell conjunt va donar la clau sobre l'origen de la ciutat, alhora que va datar amb precisió les primeres grans reformes de les defenses urbanes pels volts de l'any 300. Va ser una fita important que situava les coses en un context diferent, enormement engrescador, i que va posar fi, de cop i contundentment, a un lloc comú profundament arrelat en la historiografia gironina i catalana sobre l'origen pre-romà de Girona.

I va ser, tanmateix, només un punt de partida. Els anys compresos entre el final dels anys vuitanta del segle XX i les dues primeres dècades d'aquest segle han permès avançar, com mai hauríem pogut imaginar, en la història d'aquest lloc, fins al punt que, en alguns aspectes i sense grans vestigis conservats, tenim dades ben fermes d'una ciutat petita que va consolidar ben aviat una posició central i principal en el territori nord-oriental de la Catalunya actual. En coneixem la planta original, la situació i les característiques del fòrum, amb el sector sacre a llevant presidit pel gran temple, i el fet de no haver estat una fundació sense precedents (*ex nihilo*), sinó continuadora d'una realitat anterior (*ex novo*), tal com tindrem ocasió de veure.

>> Excavacions a la plaça de la Catedral, davant de l'escalinata (2003).
(Foto: JOSEP MARIA NOLLA)

